

Krzysztof Piróg

Uniwersytet Rzeszowski

 <http://orcid.org/0000-0002-0049-603X>

Ocena warunków życia w Rzeszowie z perspektywy mieszkańców — analiza korelatów

Abstract: The purpose of the article was to identify relationships between residents' assessment of the living conditions in the city and selected independent variables, such as: age, gender, education, self-reported material conditions, self-reported quality of life, place attachment, predominant method of getting around the city, residential zone, duration of residence in Rzeszów from birth or shorter, and participation in the most recent city council/presidential elections. The indicators reflecting selected aspects of living conditions in the city were aggregated into an index of subjective assessment of living conditions. Subsequently, a number of research hypotheses were put forward, assuming there were relationships between the mean value of the index and the selected independent variables. The findings suggest a conclusion that respondents with better personal situation tend to positively assess the living conditions in the city. The applied analytic model appears to be universal which means that it may be used in analysis of results acquired in other studies assessing living conditions in urban areas, from the viewpoint of their residents, even if different indicators are contained in questionnaires; this would also enable comparative analyses.

Key words: quality of life, living conditions, urban sociology, social diagnosis, Podkarpackie Region, Rzeszów

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja powiązań zachodzących pomiędzy dokonywaną przez mieszkańców oceną warunków życia w mieście a wybranymi zmiennymi. Poszukiwano zatem odpowiedzi na problem badawczy: W jakich uwarunkowaniach społecznych mieszkańcy bardziej pozytywnie, a w jakich bardziej negatywnie oceniają warunki życia w mieście? Odpowiedzi na postawiony problem badawczy poszukiwano poprzez wyłonienie za pomocą analizy statystycznej korelatów oceny warunków życia w mieście. Tak postawiony

problem badawczy wydaje się doniosły zarówno pod względem poznawczym, jak i praktycznym. Chociaż wyłonienie korelatów nie jest wprost równoznaczne ze stwierdzeniem związków przyczynowo-skutkowych i określeniem kierunku występującego wpływu, to pod względem poznawczym może okazać się pomocne w wyjaśnieniu, co sprzyja pozytywnemu postrzeganiu warunków życia w mieście, a co temu nie sprzyja. Taka wiedza z kolei może być użyteczna na potrzeby kreowania polityki rozwoju miasta. Należy mieć zarazem na uwadze, że zadowolenie z życia w mieście rozumiane w kategoriach użyteczności nie może być postrzegane jako jedyne kryterium kreowania polityki rozwoju, gdyż nie mniej ważna od użyteczności postrzeganej z perspektywy mieszkańców jest trafność rozumiana jako podejmowanie działań prowadzących do rozwiązywania lub minimalizowania zidentyfikowanych problemów.

Na potrzeby wykonania analiz prowadzących do osiągnięcia postawionego celu badawczego wykorzystano wybrane wyniki dotyczące opinii mieszkańców na temat warunków życia w mieście pozyskane w ramach projektu badawczego „Rzeszowska Diagnoza Społeczna 2017” zaprojektowanego i zrealizowanego przez Krzysztofa Piroga, Krzysztofa Malickiego oraz Huberta Kotarskiego z udziałem studentów socjologii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Projekt ten stanowi kontynuację przedsięwzięcia badawczego rozpoczętego w 2015 roku i zwieńczonego publikacją *Rzeszowska Diagnoza Społeczna 2015* (Kotarski, Malicki, Palak, Piróg, 2016). Ze względu na wieloaspektowy zakres „Rzeszowskiej Diagnozy Społecznej 2017” szczegółowe omówienie wyników wymagało również opracowania monografii wydanej pod tym samym tytułem (Piróg, Kotarski, 2018). Treści zawarte w publikacji *Rzeszowska Diagnoza Społeczna 2017* oraz w niniejszym artykule są ze sobą ściśle powiązane, jednak dążono do tego, by się nie pokrywały, lecz wzajemnie uzupełniały. W *Rzeszowskiej Diagnozie Społecznej 2017* dokonano szczegółowej prezentacji wyników badań kwestionariuszowych z zastosowaniem podstawowych analiz statystycznych (przede wszystkim rozkładów częstości) wzbogaconej fotografiami przedstawiającymi wybrane elementy przestrzeni Rzeszowa oraz analizą danych pochodzących ze statystyki publicznej. Dzięki temu możliwe było konfrontowanie opinii mieszkańców ze stanem obserwowanym za pomocą innych danych. W niniejszym artykule przywoływano wyłącznie dane pochodzące z przeprowadzonego badania kwestionariuszowego z zastosowaniem nieco bardziej zaawansowanych analiz statystycznych i koncentrowano się przede wszystkim na weryfikacji postawionych hipotez badawczych.

Projekt badawczy „Rzeszowska Diagnoza Społeczna 2017” (podobnie jak edycja badania z 2015 roku) został zrealizowany z zastosowaniem techniki PAPI (ang. *Paper-and-Pencil-Interviewing*) (Lavrakas, 2008, s. 573—574). Populację badania stanowili dorośli mieszkańcy Rzeszowa¹. Jako operat posłużyła baza

¹ W przypadku „Rzeszowskiej Diagnozy Społecznej 2017” na podstawie wcześniejszych doświadczeń badawczych zdecydowano się na określenie górnej granicy wiekowej respondentów do 75 lat. Było to spowodowane nasilającymi się trudnościami w przeprowadzeniu około półgodzinnych wywiadów (tyle trwał przeciętny wywiad) z osobami przekraczającymi wskazaną granicę wiekową.

ewidencji ludności mieszkańców Rzeszowa udostępniona przez Urząd Miasta Rzeszowa. Zastosowano dobór losowy systematyczny z ukrytym podziałem na warstwy (Babbie, 2003, s. 23) z warstwowaniem ze względu na płeć, osiedle zamieszkania oraz wiek. W przypadku odmów udziału w badaniu przez osoby wylosowane do próby podstawowej zastosowana technika doboru próby umożliwiła zastępowanie osób z próby podstawowej osobami z prób rezerwowych o takiej samej płci, z tego samego osiedla zamieszkania oraz w podobnym wieku. Dzięki zastosowanej technice doboru próby można zakładać, że przeprowadzone badania są reprezentatywne. W badaniu wzięło udział 618 osób. Przy założeniu reprezentatywności próby badawczej można uznać, że w przypadku osiągniętych liczebności maksymalny błąd oszacowania nie powinien przekroczyć 4% przy poziomie ufności wynoszącym 95%. Badanie terenowe zostało zrealizowane w II kwartale 2017 roku².

Zagadnienie oceny warunków życia jako powiązane tematycznie z problematyką jakości życia (Trzebiatowski, 2011) cieszy się dużym zainteresowaniem badawczym i stanowi przedmiot często podejmowanych badań. Do najważniejszych badań warunków życia w Polsce należy zaliczyć kierowany przez Przemysława Czapińskiego projekt badawczy pt. „Diagnoza Społeczna” prowadzony cyklicznie od 2000 roku, a poprzedzony projektem badawczym z roku 1998 pn. „Związek między obiektywnymi i subiektywnymi wskaźnikami jakości życia w okresie transformacji systemowej” (Czapiński, red., 1998; Czapiński, Panek, red., 2001; 2004; 2006; 2011; 2013; 2015; Czapiński, Panek, Batorski, red., 2007; 2009). Ze względu na osiągane bardzo duże liczebności prób badawczych niewątpliwym atutem poszczególnych edycji „Diagnozy Społecznej” jest możliwość wykonywania analiz zebranego materiału nie tylko na poziomie ogólnopolskim, ale także na poziomie regionalnym. Dla przykładu w odniesieniu do województwa podkarpackiego w ostatniej edycji „Diagnozy Społecznej” z 2015 roku osiągnięta liczebność próby wyniosła 579 gospodarstw domowych, z czego 272 stanowiły gospodarstwa domowe znajdujące się w miastach (Czapiński, Panek, red., 2015). Trzeba jednak zaznaczyć, że dla Rzeszowa liczbę wynoszącą 38 przebadanych gospodarstw należy uznać jako zbyt niską w kontekście możliwości wykonania analiz statystycznych.

Spośród analiz na poziomie lokalnym w odniesieniu do miasta wojewódzkiego na uwagę zasługuje „Wrocławska Diagnoza Społeczna”, w której omówiono m.in. kwestie związane z takimi warunkami życia w mieście, jak: sytuacja mieszkaniowa, infrastruktura komunikacyjna i transportowa, baza ekonomiczna miasta, sytuacja na lokalnym rynku pracy, przestrzeń miasta, pomoc społeczna, lokalny system edukacyjny, opieka zdrowotna i zdrowie publiczne, bezpieczeństwo (Kłopot, Błaszczuk, Pluta, 2010), handel i usługi, infrastruktura społeczna, kultura, rozrywka, rekreacja (Błaszczuk, Kłopot, Pluta, 2010). Kwestię oceny warunków życia z perspektywy mieszkańców uwzględniono w badaniach

² Informacje na temat struktury zrealizowanej próby badawczej na tle struktury populacji można znaleźć w *Rzeszowskiej Diagnozie Społecznej 2017* (Piróg, Kotarski, 2018, s. 16–19).

odnoszących się do Kielc (Kościołek, 2004), Łodzi (Michalska-Żyła, 2010; Rokicka, red., 2013) i regionu łódzkiego (Starosta, red., 2012), Białegostoku (Sadowski, 2006), Gdańska (Brosz, Załęcki, 2017) czy Poznania (Cichocki, Podemski, 1999; Wydział Promocji Miasta UMP, 2013). Warto także przywołać badania prowadzone w odniesieniu do innych ośrodków miejskich, takich jak Częstochowa (Czekaj, 2002a), Gliwice (Czekaj, 2002b), Świętochłowice (Czekaj, Niesporek, Zawartka-Czekaj, 2006), Ruda Śląska (Czekaj, Niesporek, Zawartka-Czekaj, 2009) czy Rybnik (Zygmunt, 2017). Szczególny walor mają analizy o charakterze porównawczym (Bierwiazzonek, Dymnicka, Kajdane, Nawrocki, 2017; Gawlikowska-Hueckel, Hildebrandt, Umiński, 2000; Dziemianowicz, Charkiewicz, red., 2016).

Do prekursorów polskich badań nad warunkami życia w miejskim ekosystemie można zaliczyć Jana Turowskiego (Turowski, 1979). Zagadnienie oceny warunków życia jest istotne w kontekście oceny jakości życia z założeniem, że im lepsze są warunki życia, tym lepsza powinna być zarazem jakość życia. Warunki życia w mieście można rozumieć jako otoczenie, ekosystem, środowisko, w którym funkcjonuje jednostka. Bardziej precyzyjnie rzecz ujmując, warunki życia odnoszą się do jakości tego ekosystemu (środowiska mieszkalnego). Nawiązując do podziału przedstawionego przez Turowskiego można wyróżnić mikroekosystem (czy używając terminologii badacza: „mikrośrodowisko mieszkalne”) obejmujący „mieszkanie, dom, otoczenie przydomowe”, mezoeosystem (określany jako „szersze środowisko mieszkalne”), obejmujący „zespół mieszkalny, osiedle, dzielnicę”, oraz makroekosystem (określany jako „makrośrodowisko mieszkalne”), obejmujący „drogi, kanały komunikacji i transportu, urządzenia i ośrodki ogólnomiejskie, miasto” (Turowski, 1979, s. 40).

W ramach „Rzeszowskiej Diagnozy Społecznej 2017” skoncentrowano się na dokonaniu oceny warunków życia z perspektywy mieszkańców przede wszystkim w odniesieniu do poziomu makrośrodowiska mieszkalnego, jakim jest miasto rozumiane jako pewna całość. Respondentów poproszono m.in. o ustosunkowanie się do stwierdzeń (tzw. itemów), które można uznać za odnoszące się do oceny wybranych aspektów warunków życia w Rzeszowie, z wykorzystaniem kafeterii odpowiedzi: „zdecydowanie nie zgadzam się”, „raczej nie zgadzam się”, „ani zgadzam się, ani nie zgadzam się”, „raczej zgadzam się” oraz „zdecydowanie zgadzam się”. Zawarte w kwestionariuszu stwierdzenia można pogrupować w następujące obszary badawcze: ogólna ocena warunków życia, poczucie bezpieczeństwa, ocena lokalnego rynku pracy, ocena jakości zarządzania miastem, ocena stanu infrastruktury komunikacyjnej i przestrzeni miejskiej, ocena ilości terenów zielonych, ocena dostępu do służby zdrowia, ocena warunków do uprawiania sportu i rekreacji, ocena dostępnej oferty kulturalnej, ocena zaplecza konsumpcyjnego. Zauważenia jednak wymaga, że podział na wyróżnione obszary nie jest rozłączny i został zastosowany jedynie w celu uporządkowania zebranego materiału empirycznego, ponieważ przykładowo ścieżki rowerowe można zaklasyfikować jako elementy infrastruktury transportowej, a także jako elementy infrastruktury służącej do

rekreacji³. W badaniu zdecydowanie największa liczba stwierdzeń dotyczyła kwestii oceny infrastruktury komunikacyjnej oraz ładu przestrzennego. Wydaje się to uzasadnione, ze względu na to, że kwestie ładu przestrzennego oraz dostępności komunikacyjnej odgrywają kluczową rolę w kontekście możliwości efektywnego korzystania z ekosystemu, jakim jest miasto.

Tabela 1

Przyporządkowanie stwierdzeń (tzw. itemów) zawartych w kwestionariuszu do wyróżnionych obszarów badawczych

Obszar badawczy	Treść stwierdzenia zawartego w kwestionariuszu
Ogólna ocena warunków życia	W Rzeszowie żyje się dobrze Rzeszów jest miastem, z którego można być dumnym
Ocena infrastruktury transportowej oraz przestrzeni miejskiej	W Rzeszowie jest dobry stan ulic i chodników W Rzeszowie jest dobry dostęp do transportu publicznego Rzeszów jest zadbanym miastem Łatwo znaleźć miejsce parkingowe w centrum miasta W Rzeszowie jest wystarczająca ilość ścieżek rowerowych Po Rzeszowie łatwo przemieszcza się rowerem Po Rzeszowie łatwo przemieszcza się pieszo Po Rzeszowie łatwo przemieszcza się samochodem W Rzeszowie jest wystarczająca ilość terenów zielonych (np. parków, skwerów)
Poczucie bezpieczeństwa/ocena działalności policji	W Rzeszowie jest bezpiecznie Policja w mieście dobrze wywiązuje się ze swych obowiązków
Ocena oferty kulturalnej	W Rzeszowie jest bogata oferta kulturalna
Ocena warunków do uprawiania sportu lub rekreacji	W Rzeszowie są dobre warunki do uprawiania sportu/rekreacji
Ocena dostępu do służby zdrowia	W Rzeszowie łatwo o dostęp do lekarza rodzinnego W Rzeszowie łatwo o dostęp do lekarza specjalisty
Ocena zaplecza konsumpcyjnego	W Rzeszowie jest dobra oferta gastronomiczna (np. restauracje, puby, kawiarnie, pizzerie)
Ocena jakości zarządzania miastem	Rzeszów jest dobrze zarządzany
Ocena lokalnego rynku pracy	W Rzeszowie można znaleźć dobrą pracę

Źródło: Opracowanie własne.

³ W zależności od tego, czy rower jest wykorzystywany jako środek lokomocji, np. w celu dojazdu do pracy, szkoły, na zakupy, czy jako narzędzie służące do aktywnego spędzania czasu wolnego, co jest trudne lub wręcz niemożliwe do precyzyjnego rozróżnienia chociażby z tego względu, że ta sama ścieżka rowerowa może służyć jednym użytkownikom w celach komunikacyjnych, a innym w celach rekreacyjnych. Poza tym konkretny użytkownik może użytkować daną ścieżkę rowerową równocześnie w celach komunikacyjnych oraz rekreacyjnych.

Słabą stroną prowadzenia badań z prośbą skierowaną do respondentów o ustosunkowanie się do wybranych stwierdzeń na zasadzie zgadzania się lub niezgadzania z tymi stwierdzeniami jest wystąpienie zagrożenia tendencyjności. Sposób sformułowania stwierdzenia może wpływać na uzyskiwane odpowiedzi. Chociaż zastosowaną kafeterię odpowiedzi od „zdecydowanie nie zgadzam się” po „zdecydowanie zgadzam się” (z wyróżnieniem odpowiedzi pośrednich) można uznać za przykład skali porządkowej, to niewątpliwym atutem tego rozwiązania jest zastosowanie takiej samej skali ankietowania respondentów na różne tematy. Zastosowanie takiej samej skali pozwala z kolei na przyjęcie relatywnie często spotykanej praktyki traktowania tego typu zmiennych, jakby były one zmiennymi ilościowymi poprzez nadanie wartości liczbowych poszczególnym alternatywom z kafeterii. Dzięki takiemu podejściu możliwe jest prowadzenie analiz statystycznych stosowanych w odniesieniu do zmiennych ilościowych, takich jak: średnie, analiza rzetelności skali, tworzenie indeksów, jednoczynnikowa analiza ANOVA czy analiza czynnikowa. Mając świadomość różnic metodologicznych występujących pomiędzy zmiennymi porządkowymi a ilościowymi, jednocześnie dostrzegając przywołane wcześniej atuty i słabości zdecydowano się na stworzenie indeksu subiektywnej oceny warunków życia, a następnie przeprowadzono analizę występowania związków pomiędzy osiągniętą średnią wartością indeksu a wybranymi zmiennymi niezależnymi, takimi jak: płeć, wiek, strefa zamieszkania, główny sposób przemieszczania się po Rzeszowie, odczuwanie więzi z Rzeszowem, wykształcenie, samoocena sytuacji materialnej, głosowanie w ostatnich wyborach rady miasta/prezydenta miasta, zamieszkiwanie w Rzeszowie od urodzenia lub krócej, samoocena jakości życia⁴.

Wykorzystując wyróżnione zmienne niezależne postawiono problemy badawcze, w odniesieniu do których sformułowano hipotezy badawcze wraz z uzasadnieniem.

Tabela 2

Problemy badawcze i hipotezy

Lp.	Problem badawczy	Hipoteza badawcza	Uzasadnienie
1	2	3	4
1.	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a plecią mieszkańców Rzeszowa?	Nie zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a plecią mieszkańców Rzeszowa.	Warunki życia w mieście nie wydają się zróżnicowane ze względu na płeć. Brak zróżnicowania warunków ze względu na płeć powinien zarazem wiązać się z brakiem zróżnicowania ocen w tym zakresie dokonywanych przez kobiety i mężczyzn.

⁴ Analizę korelacji zachodzących pomiędzy wyróżnionymi zmiennymi niezależnymi można znaleźć w *Rzeszowskiej Diagnozie Społecznej 2017* (Piróg, Kotarski, 2018, s. 20–37).

1	2	3	4
2	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a wiek mieszkańców Rzeszowa?	Im wyższy jest wiek badanych, tym wyższa jest średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie.	Można zakładać, że osoby starsze, pamiętające chociażby warunki życia z czasów PRL, mają skromniej określone potrzeby, a zarazem oczekiwania ich zaspokojenia.
3	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a strefą zamieszkania* mieszkańców Rzeszowa?	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia jest najwyższa wśród mieszkańców nowych osiedli i najniższa wśród mieszkańców strefy śródmiejskiej.	Liczba mieszkańców osiedli zaliczonych do strefy śródmiejskiej spada przy równoczesnym wzroście liczby mieszkańców nowych osiedli, co wskazuje na postrzeganie nowych osiedli jako atrakcyjnych miejsc do zamieszkania.
4	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a głównym sposobem przemieszczania się po Rzeszowie?	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia jest najwyższa wśród mieszkańców głównie przemieszczających się po Rzeszowie samochodem, a najniższa wśród osób przemieszczających się komunikacją publiczną.	Przemieszczanie się samochodem może w największym stopniu dawać poczucie komfortu, a przemieszczanie komunikacją publiczną w najmniejszym stopniu. To z kolei może przekładać się na ocenę warunków życia.
5	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a odczuwaniem więzi z Rzeszowem?	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie jest wyższa u osób odczuwających więź z Rzeszowem niż u osób nieodczuwających takiej więzi.	Poczucie więzi z miastem może przekładać się na pozytywne postrzeganie miasta, a zarazem na pozytywną ocenę warunków życia w mieście.
6	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a wykształceniem mieszkańców?	Im wyższy jest poziom wykształcenia mieszkańców Rzeszowa, tym niższa jest średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie.	Wraz z poziomem wykształcenia może wzrastać poziom oczekiwań wobec miejskiego ekosystemu, co z kolei może przekładać się na niższą ocenę warunków życia.
7	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a samooceną sytuacji materialnej ?	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie jest wyższa u osób pozytywnie oceniających swoją sytuację materialną niż u osób dokonujących negatywnej samooceny w tym zakresie.	Pozytywna samoocena sytuacji materialnej może przekładać się na tendencję do pozytywnego oceniania otoczenia.
8.	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie jest	Osoby głosujące w wyborach rady miasta/prezydenta miasta mogą mieć poczucie

	warunków życia w Rzeszowie a głosowaniem w wyborach rady miasta/prezydenta miasta?	wyższa u osób głosujących w wyborach rady miasta/prezydenta miasta niż u osób niegłosujących.	większego wpływu na miejski ekosystem. Tadeusz Ferenc sprawuje urząd Prezydenta Rzeszowa czwartą kadencję po wygraniu ostatnich wyborów w pierwszej turze. W związku z tym wśród osób biorących udział w wyborach samorządu lokalnego powinny przeważać osoby popierające Prezydenta, co z kolei powinno przekładać się na pozytywną ocenę warunków życia w mieście.
9	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a zamieszkiwaniem w stolicy Podkarpacia od urodzenia lub krócej ?	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie jest niższa u osób mieszkających w stolicy Podkarpacia od urodzenia niż u osób, które przeprowadziły się do tego miasta.	Chociaż wśród osób, które mieszkają w Rzeszowie krócej niż od urodzenia, znajdują się również osoby, które przeprowadziły się do tego miasta z rodzicami jako dzieci, to pomijając te przypadki można zakładać, że dla osób mieszkających w stolicy Podkarpacia krócej niż od urodzenia przeprowadzka do tego miasta była kwestią dokonanych wyborów życiowych, a nie losu.
	Czy zachodzi związek pomiędzy średnią wartością indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie a samooceną jakości życia ?	Średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia jest wyższa u osób pozytywnie oceniających swoją jakość życia niż u osób dokonujących negatywnej samooceny w tym zakresie.	Pozytywna samoocena jakości życia może przekładać się na tendencję do pozytywnego oceniania otoczenia.

* Na potrzeby badania wyróżniono trzy strefy zamieszkania: śródmiejską, osiedla zewnętrzne oraz nowe osiedla. Do strefy śródmiejskiej zaklasyfikowano osiedla: Śródmieście Północ, Śródmieście Południe, Pułaskiego, Roweckiego, Piastów, Dąbrowskiego, Tysiąclecia oraz Stanisława Augusta. Strefa zewnętrzna objęła osiedla: Staroniwa, Kmity, Andersa, Staromieście, Pobitno, Mieszka I, Nowe Miasto, Wilkowyja, Zalesie, Baranówka, Paderewskiego, Drabinianka, Krakowska Południe oraz Kotuli. Do strefy nowych osiedli, czyli osiedli włączonych do Rzeszowa przede wszystkim po 1 stycznia 2006 roku, zaliczono osiedla: Słocina, Przybyszówka, Załęże, Zwińczyca, Biała, Miłocin, Budziwój oraz Bzianka.

Źródło: Opracowanie własne.

Zaznaczenia wymaga, że wyróżnione niektóre zmienne niezależne są wzajemnie ze sobą powiązane. Przykładowo, mężczyźni częściej od kobiet deklarowali przemieszczanie się po mieście głównie za pomocą samochodu. Przemieszczanie się po mieście samochodem było częściej deklarowane przez mieszkańców osiedli włączonych do Rzeszowa po 2006 roku, przez osoby z wykształceniem wyższym, pozytywnie oceniające swoją sytuację materialną. Im młodsze były badane osoby,

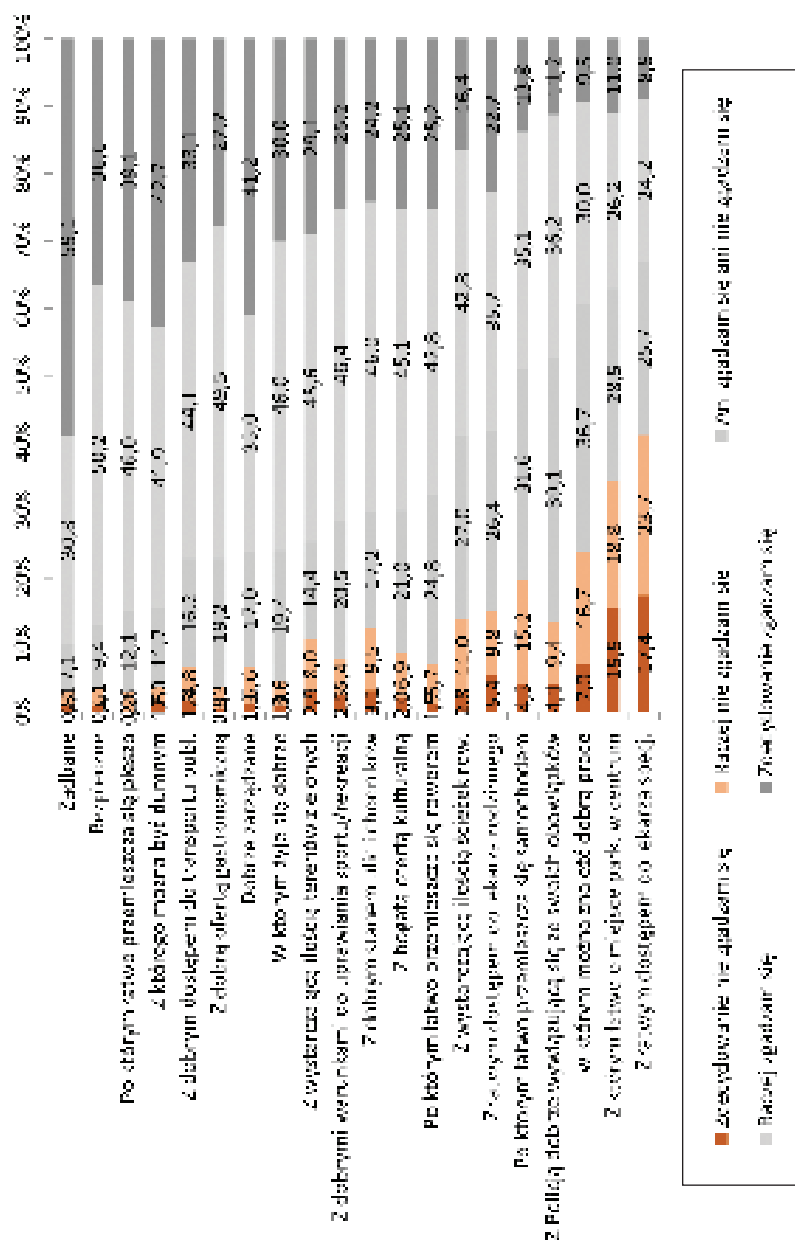
tym częściej deklarowały zamieszkiwanie w Rzeszowie od urodzenia, tym częściej deklarowały posiadanie wyższego wykształcenia oraz tym rzadziej wskazywały na uczestnictwo w ostatnich wyborach rady miasta/prezydenta miasta.

Pewnym utrudnieniem dla procesu weryfikacji postawionych hipotez jest jednowymiarowość udzielanych odpowiedzi, przejawiająca się w tym, że zdecydowana większość badanych pozytywnie ocenia poszczególne wyróżnione aspekty warunków życia w mieście. Innym utrudnieniem jest relatywnie niewielka liczebność próby, która pozwoliła uzyskać satysfakcjonującą dokładność danych na poziomie ogólnym, jednak na potrzeby analiz porównawczych liczebności niektórych kategorii są na tyle nieduże, że utrudniają czy wręcz uniemożliwiają uzyskanie istotnych statystycznie wyników.

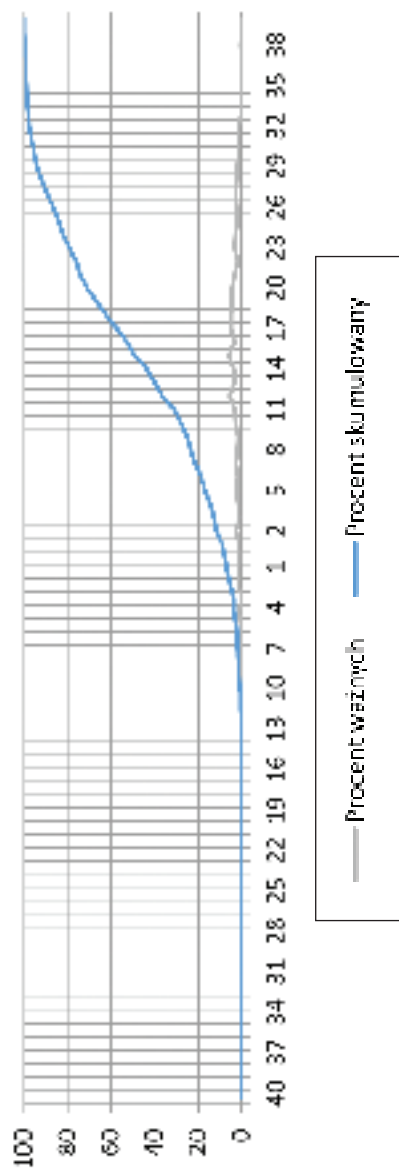
W celach poglądowych na wykresach 1 i 2 przedstawiono rozkłady częstości odpowiedzi w odniesieniu do poszczególnych stwierdzeń składających się na indeks subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie⁵.

Oceniając wybrane aspekty warunków życia w Rzeszowie największa część badanych zgodziła się ze stwierdzeniem, że Rzeszów jest zadbanym miastem. Takiego zdania było aż 9 na 10 respondentów, podczas gdy zaledwie niespełna 3% wyraziło zdanie przeciwne. Podobne wyniki uzyskano w ramach poprzedniej edycji badania, w którym jako zadbane miasto Rzeszów był postrzegany przez 94% badanych (Kotarski, Malicki, Palak, Piróg, 2016, s. 128). W drugiej kolejności badani mieszkańcy wskazywali, że Rzeszów jest miastem bezpiecznym, przy czym w porównaniu do poprzedniej edycji badania odnotowano o ok. 7 p.p. wyższy odsetek osób będących takiego zdania (ok. 87% w porównaniu do ok. 81% w ramach RDS 2015). Więcej niż 3/4 badanych pozytywnie oceniło także łatwość przemieszczania się pieszo po Rzeszowie (85%), jakość dostępnej oferty gastronomicznej (77%), zarządzanie miastem (76%) oraz ogólnie oceniło Rzeszów jako miasto, w którym żyje się dobrze (również 76%). Najrzadziej zgadzano się ze stwierdzeniami dotyczącymi łatwości przemieszczania się samochodem (49%), łatwości znalezienia dobrej pracy (40%), łatwości znalezienia miejsca parkingowego w centrum miasta (37%) oraz łatwości dostępu do lekarza specjalisty (33%). Na uwagę zasługuje fakt, że stwierdzenie dotyczące dostępności do lekarza specjalisty było jedynym z całego bloku, z którym więcej osób się nie zgodziło (41%) niż zgodziło. Ze względu na wspomnianą jednowymiarowość wyników uzyskanych w odniesieniu do poszczególnych stwierdzeń zdecydowano się na opracowanie prostego indeksu przez przypisanie do każdego stwierdzenia (stającego się składowym elementem indeksu) wartości z tego samego zakresu i sumowaniu ich. Przyjęto założenie, że akceptacja danego stwierdzenia świadczy o pozytywnej ocenie warunków życia, natomiast niezgadzanie się z nim świadczy o ocenie negatywnej. Ponadto przypisywane wartości różnicowano w zależności od zdecydowanego bądź umiarkowanego zgadzania się lub niezgadzania z danym stwierdzeniem. Opierając się na tych założeniach zdecydowanej akceptacji danego stwierdzenia przypisywano

⁵ W celu zwiększenia przejrzystości wykresu treść poszczególnych stwierdzeń została zrekonstruowana.

Wykres 1. Rozkłady odpowiedzi w odniesieniu do poszczególnych stwierdzeń składających się na indeks subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie
Źródło: Badania własne.

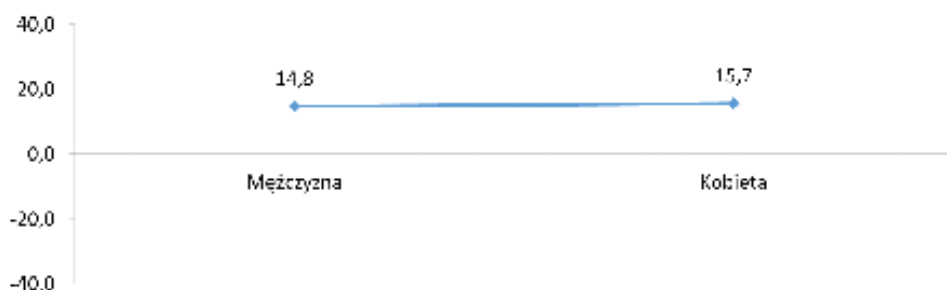
Wykres 2. Rozkład częstości oraz rozkład skumulowany wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie
Źródło: Badania własne.

wartość „2 pkt.”, a akceptacji umiarkowanej — „1 pkt”. Z kolei niezgadzeniu się z poszczególnymi stwierdzeniami przypisywano wartości ujemne: „-1 pkt” w przypadku niezgadzenia się umiarkowanego oraz „-2 pkt.” w przypadku niezgadzenia się zdecydowanego. Odpowiedziom neutralnym „ani się zgadzam, ani się nie zgadzam” przypisano wartość „0”, podobnie jak tzw. systemowym brakom danych, z tego względu, że było to konieczne, by możliwe stało się zagregowanie danych w ramach indeksu. W ten sposób w odniesieniu do odpowiedzi każdego respondenta możliwe było uzyskanie wartości indeksu w zakresie od „-40”, jeżeli dany respondent zdecydowanie nie zgadzałby się ze wszystkimi stwierdzeniami, do „+40”, jeżeli dany respondent z wszystkimi stwierdzeniami zgadzałby się zdecydowanie. Najwyższa wartość indeksu, jaka rzeczywiście została osiągnięta, wyniosła 39 pkt. (w przypadku 1 respondenta). Respondenci mieli zdecydowanie mniejsze skłonności do niezgadzenia się z poszczególnymi stwierdzeniami, stąd też najniższa wartość indeksu, jaką rzeczywiście uzyskano w ramach badania, wyniosła -32 pkt., jednak był to tylko jeden taki przypadek. W odniesieniu do kolejnego przypadku uzyskano wartość indeksu -18 pkt. Dopiero od wartości -11 pkt. można zaobserwować pewną ciągłość uzyskanych wyników, przy czym ujemną wartość indeksu uzyskano zaledwie w odniesieniu do 6,5% ogółu badanych. Średnia wartość indeksu wyniosła 15,3 pkt. przy odchyleniu standardowym wynoszącym 9,9 pkt. Wartość mediany wyniosła 16 pkt. Najczęściej występująca wartość indeksu wyniosła 15 pkt. (5,8% ogółu badanych).

Opracowany indeks cechuje się wysoką rzetelnością z wartością współczynnika alfa Cronbacha wynoszącą 0,85, co można uznać za konsekwencję dużej liczby pozycji składających się na indeks oraz wspomnianej jednowymiarowości udzielanych odpowiedzi. Zauważalne jest, że po usunięciu którejkolwiek pozycji z indeksu wartość współczynnika alfa Cronbacha uległaby obniżeniu. W celu weryfikacji postawionych hipotez badawczych dokonano porównania uzyskanych średnich wartości indeksu ze względu na wyróżnione zmienne niezależne z zastosowaniem jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA.

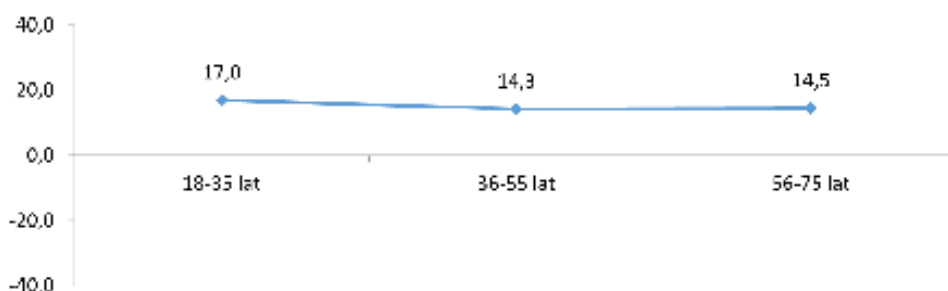
Co prawda, w odniesieniu do kobiet osiągnięto nieco wyższą średnią wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie, jednak osiągnięte wyniki nie są istotne statystycznie, dlatego postawioną hipotezę badawczą, że ocena warunków życia nie jest zróżnicowana ze względu na płeć, można uznać za potwierdzoną (wykres 3).

Na podstawie wyników jednoczynnikowej analizy wariancji ANOVA stwierdzono występowanie istotnych statystycznie różnic pomiędzy uzyskanym średnim wynikiem indeksu a wiekiem mieszkańców Rzeszowa. Na podstawie wyników testu post hoc Gamesa-Howella stwierdzono, że istotne statystycznie różnice wystąpiły pomiędzy średnimi wartościami indeksu otrzymanymi w odniesieniu do najmłodszej badanej kategorii wiekowej a pozostałymi kategoriami. Pomiędzy osobami w wieku 36—55 lat oraz 56—75 lat nie wystąpiły istotne statystycznie różnice (wykres 4). Postawiona hipoteza badawcza, że im wyższy wiek badanych, tym wyższa jest średnia wartość indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie, została zatem obalona.

Wykres 3. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na płeć

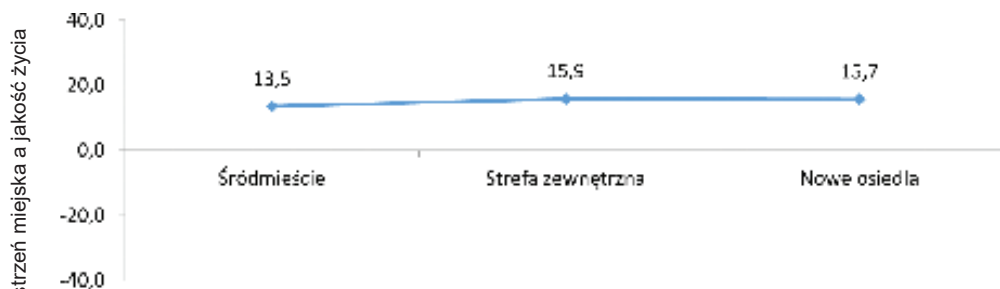
Źródło: Badania własne.

Wykres 4. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na wiek

Źródło: Badania własne.

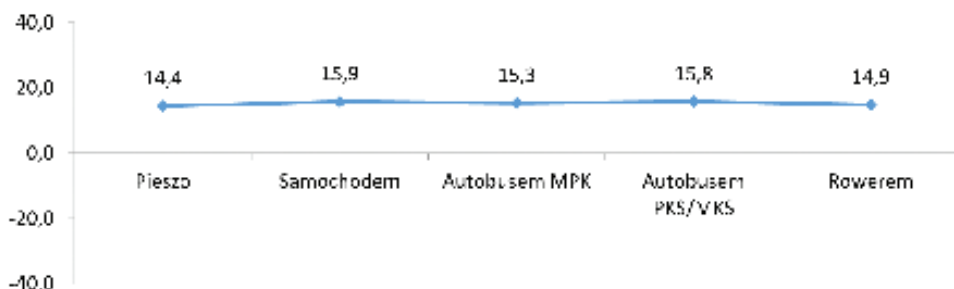
Zauważalne jest wystąpienie niższej średniej wartości indeksu w odniesieniu do mieszkańców strefy śródmiejskiej w porównaniu z mieszkańcami pozostałych stref, a różnice pomiędzy wartościami odnoszącymi się do mieszkańców strefy śródmiejskiej a wartościami odnoszącymi się do mieszkańców strefy zewnętrznej są istotne statystycznie. Postawioną hipotezę badawczą można wobec tego uznać za częściowo potwierdzoną w tym sensie, że zgodnie z przyjętymi przypuszczeniami mieszkańcy strefy śródmiejskiej najgorzej ocenili warunki życia w mieście (wykres 5).

Wykres 5. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na strefę zamieszkania

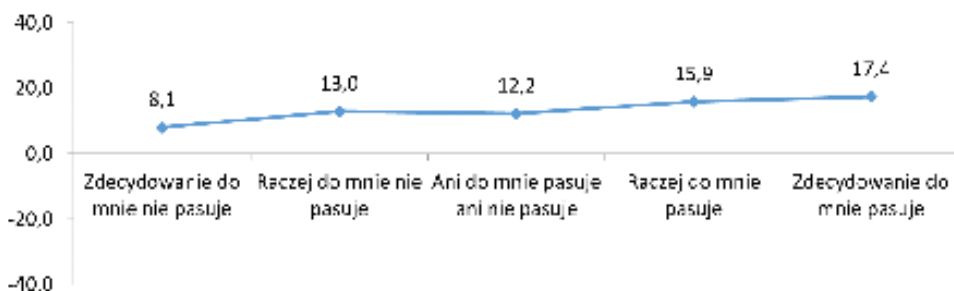
Źródło: Badania własne.

Nie zaobserwowano istotnych statystycznie zróżnicowań średniej wartości indeksu w zależności od najczęściej wybieranego sposobu przemieszczania się po Rzeszowie (wykres 6). Postawiona hipoteza badawcza nie została zatem potwierdzona. Zauważenia jednak wymaga, że relatywnie niewielka liczebność próby przy rozproszeniu danych spowodowanym wyróżnieniem 5 kategorii ogranicza możliwość przeprowadzenia wnioskowania statystycznego.

Wykres 6. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na deklarowany główny sposób przemieszczania się po mieście
Źródło: Badania własne.

Zauważalne jest istotne statystycznie wyraźne zróżnicowanie średniej wartości indeksu w zależności od deklaracji odczuwania więzi z Rzeszowem (wykres 7). Osoby deklaruujące odczuwanie więzi z Rzeszowem lepiej niż pozostałe osoby oceniły warunki życia w mieście. Można na tej podstawie stwierdzić, że poczucie więzi z miastem przekłada się zarazem na pozytywną ocenę warunków życia. Postawiona hipoteza badawcza została zatem potwierdzona.

Wykres 7. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na udzieloną odpowiedź w odniesieniu do stwierdzenia: „Odczuwam więź z Rzeszowem”
Źródło: Badania własne.

W odniesieniu do wykształcenia mieszkańców Rzeszowa osiągnięto istotne zróżnicowania średniej wartości indeksu (wykres 8). Na podstawie osiągniętych wyników można wysnuć wniosek, że im wyższy poziom wykształcenia, tym wyższa jest ocena warunków życia w mieście. Postawiona hipoteza badawcza została zatem obalona. Co prawda, pewne zaburzenie tendencji stanowią wyniki uzyskane

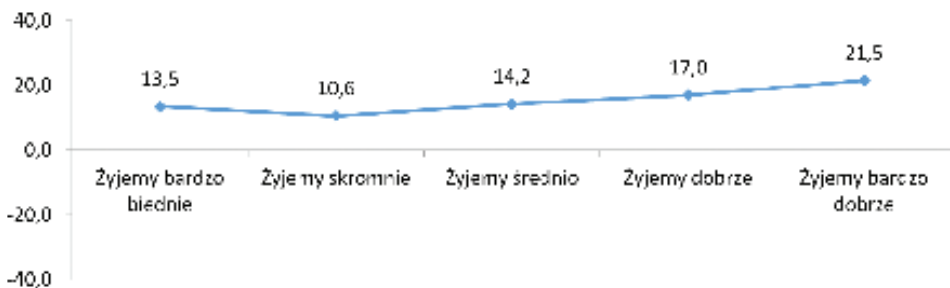
w odniesieniu do osób z wykształceniem podstawowym, jednak należy zauważyć, że jest to zapewne konsekwencja niewielkiej liczebności tej grupy badanych, którzy znaleźli się w próbie (12 osób).

Wykres 8. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na wykształcenie

Źródło: Badania własne.

Zaobserwowano wyraźne istotne statystycznie zróżnicowanie średniej wartości indeksu ze względu na samoocenę sytuacji materialnej (wykres 9). Osoby pozytywnie oceniające swoją sytuację materialną znacznie lepiej oceniały warunki życia w Rzeszowie. Co prawda, tendencję zaburzają wyniki osiągnięte w odniesieniu do osób oceniających swoją sytuację materialną jako życie bardzo biedne, trzeba jednak zauważyć, że zaburzenie uzyskanych wyników w odniesieniu do tej kategorii stanowi niewielka liczebność (zaledwie 2 osoby). Postawioną hipotezę badawczą można zatem uznać za potwierdzoną.

Wykres 9. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na samoocenę sytuacji materialnej⁶

Źródło: Badania własne.

⁶ Treść pełnej kafeterii do samooceny sytuacji materialnej była następująca: „1) Żyjemy bardzo biednie, nie starcza nam nawet na podstawowe potrzeby; 2) Żyjemy skromnie, musimy na co dzień bardzo oszczędnie gospodarować; 3) Żyjemy średnio, starcza nam pieniędzy na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważne zakupy; 4) Żyjemy dobrze, starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania; 5) Żyjemy bardzo dobrze, w porównaniu do innych możemy sobie pozwolić na luksus”.

Zaobserwowano wyższą średnią wartość indeksu wśród osób deklarujących udział w ostatnich wyborach rady miasta/prezydenta miasta w porównaniu do osób deklarujących brak udziału, przy czym uzyskane wyniki nie są istotne statystycznie (wykres 10). Na podstawie wyników testu post hoc Gamesa-Howella stwierdzono natomiast istotność statystyczną pomiędzy osobami deklarującymi uczestnictwo w wyborach a osobami niepamiętającymi, czy brały udział w wyborach samorządu lokalnego. Biorąc pod uwagę brak osiągnięcia istotności statystycznej pomiędzy średnim wynikiem indeksu w odniesieniu do osób deklarujących udział i brak udziału w wyborach samorządowych należy stwierdzić, że postawiona hipoteza badawcza nie została potwierdzona. Brak osiągniętej istotności statystycznej może być jednak konsekwencją relatywnie niewielkiej próby badawczej oraz niejednorodnej wariancji stwierdzonej za pomocą testu Levene'a.

Wykres 10. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na głosowanie w ostatnich wyborach rady miasta/prezydenta miasta

Źródło: Badania własne.

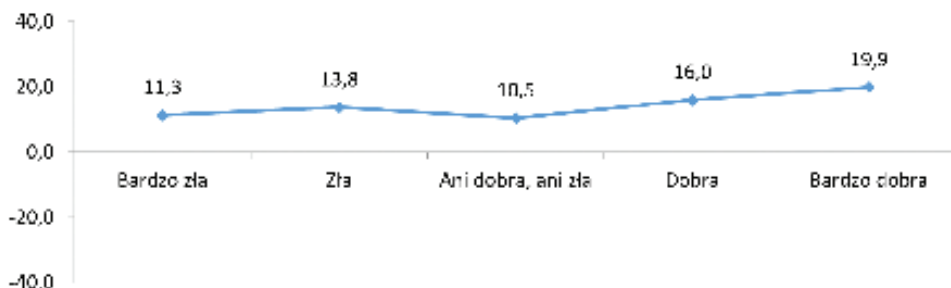
W odniesieniu do osób deklarujących zamieszkiwanie w Rzeszowie od urodzenia wystąpiła istotna statystycznie niższa średnia wartość indeksu w porównaniu do osób deklarujących przeprowadzenie się do stolicy Podkarpacia (wykres 11). Zasadne wydaje się wysunięcie wniosku, że ocena warunków życia w Rzeszowie jest wyższa w odniesieniu do tych osób, dla których zamieszkiwanie w stolicy Podkarpacia jest wyborem, a nie losem. Postawioną hipotezę badawczą można zatem uznać za potwierdzoną.

Wykres 11. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na zamieszkiwanie w stolicy Podkarpacia od urodzenia lub krócej

Źródło: Badania własne.

Zaobserwowano istotne statystycznie zróżnicowania pomiędzy średnią wartością indeksu a samooceną jakości życia. Osoby oceniające swoją jakość życia jako dobrą oraz bardzo dobrą lepiej oceniali warunki życia w Rzeszowie. Uzyskane wyniki potwierdzają zatem postawioną hipotezę badawczą (wykres 12).

Wykres 12. Zróżnicowanie średnich wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w Rzeszowie ze względu na samoocenę jakości życia

Źródło: Badania własne.

*
* *

Podsumowując wyniki przeprowadzonych analiz można stwierdzić, że połowa spośród 10 postawionych hipotez badawczych została potwierdzona. Zgodnie z przypuszczeniami płeć okazała się nie różnicować oceny warunków życia w Rzeszowie, ponieważ środowisko miejskie wydaje się w równym stopniu dostępne dla kobiet i dla mężczyzn. Zauważalne jest także potwierdzenie hipotez dotyczących powiązania zróżnicowania oceny warunków życia z czynnikami dotyczącymi samooceny sytuacji materialnej, samooceny jakości życia oraz odczuwania więzi z Rzeszowem. Osoby pozytywnie oceniające swoją sytuację materialną oraz jakość swojego życia lepiej oceniali warunki życia w mieście. Można wobec tego stwierdzić, że pozytywna ocena własnej sytuacji sprzyja zarazem pozytywnej ocenie otoczenia. Pozytywnie zweryfikowano również hipotezę dotyczącą powiązania oceny warunków życia z zamieszkiwaniem w Rzeszowie od urodzenia lub krócej. Warunki życia w stolicy Podkarpacia lepiej oceniali osoby, które przeprowadziły się do Rzeszowa, czyli osoby, dla których zamieszkiwanie w tym mieście jest w większym stopniu kwestią wyboru niż losu. Częściowo potwierdzona została hipoteza dotycząca oceny warunków życia w podziale na strefę zamieszkania. Mieszkańcy strefy śródmiejskiej najgorzej oceniali warunki życia w mieście, czego odzwierciedleniem wydaje się spadająca liczba mieszkańców śródmiejskich osiedli przy wzrostach odnotowywanych na osiedlach przyłączonych do Rzeszowa po 2006 roku. Dwie hipotezy badawcze nie zostały postawione w sposób trafny. Błędnie założono, że osoby starsze oraz osoby z niższym poziomem wykształcenia lepiej oceniają warunki życia w mieście ze względu na mniejsze oczekiwania. Zaobserwowano sytuację odwrotną, przejawiającą się w osiągnięciu najwyższej średniej wartości indeksu subiektywnej oceny warunków życia w mieście przez

osoby ze średnim i wyższym wykształceniem oraz przez osoby najmłodsze spośród badanych (w wieku 18—35 lat). Uzyskane korelacje w odniesieniu do wieku oraz wykształcenia potwierdzają zatem, że kluczowym czynnikiem różnicującym ocenę warunków życia jest ocena własnej sytuacji. Im wyższy poziom wykształcenia, tym lepsza jest ocena własnej sytuacji, a to z kolei przekłada się na lepszą ocenę otoczenia, w tym warunków życia w mieście. Podobnie, chociaż zasadne wydawało się przypuszczenie, że osoby starsze lepiej oceniają warunki życia w mieście ze względu na możliwość porównania sytuacji obecnej z okresem PRL, okazało się to mieć drugorzędne znaczenie w stosunku do samooceny własnej sytuacji obniżającej się wraz z wiekiem ze względu na spadek sił witalnych oraz częściej występujące pogorszenie stanu zdrowia. Dwóch hipotez badawczych nie potwierdzono ze względu na brak osiągnięcia istotności statystycznej. Nie stwierdzono związku pomiędzy oceną warunków życia w Rzeszowie a sposobem przemieszczania się po mieście oraz głosowaniem w wyborach samorządu miejskiego/prezydenta miasta. Podkreślenia jednak wymaga, że trudności w osiągnięciu istotności statystycznej przysparzała jednowymiarowość uzyskanych wyników, polegająca na przewadze pozytywnych ocen poszczególnych aspektów warunków życia dokonywanych przez mieszkańców oraz relatywnie niewielka liczebność próby badawczej (618 osób). Rozproszenie oraz nierównomierne rozłożenie uzyskanych wyników w odniesieniu do poszczególnych wartości zmiennych skutkowało trudnościami w osiąganiu istotnych statystycznie wyników.

Przeprowadzony schemat analiz może być zastosowany również w odniesieniu do innych badań poświęconych problematyce oceny warunków życia w mieście z perspektywy mieszkańców. Zgodnie z zasadą wzajemnej wymienialności wskaźników (Babbie, 2009, s. 149) zagregowanie w postaci indeksu wybranych wskaźników dotyczących różnych aspektów oceny warunków życia w mieście powoduje, że na etapie prowadzonych analiz kluczową rolę odgrywa osiągnięta wartość indeksu oraz jej zróżnicowanie ze względu na wyróżnione zmienne niezależne przy drugorzędnym znaczeniu tego, jakie wskaźniki składają się na indeks. To z kolei pozwala na prowadzenie analiz porównawczych na podstawie wyników różnych badań dotyczących oceny warunków życia w mieście z perspektywy mieszkańców, nawet w przypadku umieszczenia w narzędziu badawczym innych wskaźników, po uprzednim zweryfikowaniu trafności składników składających się na indeks. Ze względu na zakres terytorialny przeprowadzonego badania obejmujący jedno miasto wojewódzkie przeprowadzone badanie można uznać za punkt wyjścia do analiz porównawczych na podstawie badań obejmujących swoim zakresem inne miasta.

Przeprowadzone badania nie wyczerpują jednak tematyki oceny warunków życia w mieście. Ze względu na specyfikę badań ilościowych prowadzonych na reprezentatywnej próbie dobranej spośród ogółu mieszkańców cechują się dużym poziomem ogólności oraz powierzchowności. Zasadne jest zatem prowadzenie dodatkowych badań z zastosowaniem innych metod badawczych, w tym metod jakościowych. Szczególną uwagę warto poświęcić osobom w wieku powyżej 75 lat, których nie objęto zakresem omówionego badania ze względu na trudności w przeprowadzeniu reprezentatywnych badań dla tej kategorii wiekowej. Chociaż

perspektywa mieszkańców jest niezwykle istotna, to na potrzeby kreowania polityki rozwoju prowadzącej do podnoszenia jakości warunków życia w mieście konieczne jest uwzględnianie także innych perspektyw, chociażby perspektywy eksperckiej oraz uzyskiwanej na podstawie analiz danych pochodzących ze statystyki publicznej. Ze względu na ograniczoną objętość artykułu możliwe było skoncentrowanie się jedynie na niewielkim wycinku związanym z tematyką oceny warunków życia w mieście. Bardziej szczegółowe omówienie zagadnienia oceny warunków życia w mieście z perspektywy mieszkańców oraz dylematy badawcze z tym związane próbowano przedstawić szerzej w innych pracach (Piróg, Kotarski, 2018; Piróg, 2018).

Bibliografia

- Babbie E., 2003: *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: PWN.
- Babbie E., 2009: *Podstawy badań społecznych*. Warszawa: PWN.
- Bierwiaczonek K., Dymnicka M., Kajdanek K., Nawrocki T., 2017: *Miasto, przestrzeń, tożsamość. Studium trzech miast: Gdańsk, Gliwice, Wrocław*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Błaszczak M., Kłopot S., Pluta J., 2010: *Wrocławska Diagnoza Społeczna. Stare i nowe problemy społeczne wielkiego miasta. Socjologiczne studium konsumpcji na przykładzie Wrocławia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Brosz M., Załęcki J., 2017: *Jakość życia w Gdańsku i jej społeczne uwarunkowania. Studium socjologiczne*. Kąle Dolne: Wydawnictwo Zakładu Realizacji Badań Społecznych Q&Q.
- Cichocki R., Podemski K., 1999: *Miasto w świadomości swoich mieszkańców*. Poznań: Wydawnictwo Humaniora.
- Czapiński J., red., 1998: *Jakość życia Polaków w czasie zmiany społecznej: raport końcowy z realizacji projektu badawczego „Związek między obiektywnymi i subiektywnymi wskaźnikami jakości życia w okresie transformacji systemowej”*. Warszawa: MISS UW.
- Czapiński J., Panek T., red., 2001: *Diagnoza społeczna 2000. Warunki i jakość życia Polaków oraz ich doświadczenia z reformami systemowymi po 10 latach transformacji*. Warszawa: Wyższa Szkoła Pedagogiczna Towarzystwa Wiedzy Powszechnej w Warszawie — Polskie Towarzystwo Statystyczne.
- Czapiński J., Panek T., red., 2004: *Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania.
- Czapiński J., Panek T., red., 2006: *Diagnoza społeczna 2005. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Czapiński J., Panek T., red., 2011: *Diagnoza społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Vizja Press & IT.
- Czapiński J., Panek T., red., 2015: *Diagnoza społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Rada Monitoringu Społecznego.
- Czapiński J., Panek T., Batorski D., red., 2007: *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: RapoArt, Vizja Press & IT.

- Czapiński J., Panek T., Batorski D., red., 2009: *Diagnoza społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*. Warszawa: Centrum Rozwoju Zasobów Ludzkich.
- Czapiński J., Panek T., Batorski D., red., 2013: *Diagnoza społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków*. Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych.
- Czekaj K., 2002a: *Częstochowa i problemy społeczne jej mieszkańców na przełomie XX i XXI wieku*. Katowice: Agencja Artystyczna „Para”.
- Czekaj K., 2002b: *Gliwice 2001: kwestie społeczne górnośląskiego miasta u progu XXI wieku*. Katowice: Agencja Artystyczna „Para”.
- Czekaj K., Niesporek A., Zawartka-Czekaj M., 2006: *Świętochłowiec: kwestia społeczna, polityka społeczna, planowanie społeczne*. Katowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej im. Wojciecha Korfatego.
- Czekaj K., Niesporek A., Zawartka-Czekaj M., 2009: *Ruda Śląska: od problemów społecznych górnośląskiego miasta do polityki miejskiej*. Katowice: Wydawnictwo Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej im. Wojciecha Korfatego.
- Dziemianowicz W., Charkiewicz J., red., 2016: *Miasta województwa podkarpackiego — perspektywy rozwoju*. Rzeszów: Podkarpackie Regionalne Obserwatorium Terytorialne.
- Gawlikowska-Hueckel K., Hildebrandt A., Umiński S., 2000: *Jakość życia w miastach powiatów grodzkich*. Gdańsk: IBnGR.
- Kłopot S., Błaszczyk M., Pluta J., 2010: *Wrocławska Diagnoza Społeczna. Problemy społeczne w przestrzeni Wrocławia*. Warszawa: Wydawnictwo Scholar.
- Kościołek A., 2004: *Jakość życia w Kielcach w świadomości mieszkańców miasta*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej im. Jana Kochanowskiego.
- Kotarski H., Malicki K., Palak M., Piróg K., 2016: *Rzeszowska Diagnoza Społeczna 2015*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Lavrakas P., 2008: *Paper-and-Pencil-Interviewing (PAPI)*. In: P. Lavrakas, ed.: *Encyclopedia of Survey Research Methods*. Los Angeles—London—New Dehli—Singapore—Washington DC: Sage, s. 573—574.
- Michalska-Żyła A., 2010: *Psychospołeczne więzi mieszkańców z miastem. Studium na przykładzie Łodzi*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Piróg K., 2018: *Badanie jakości życia w mieście. Doświadczenia i postulaty badawcze*. „Folia Sociologica”, nr 64, s. 87—104.
- Piróg K., Kotarski H., 2018: *Rzeszowska Diagnoza Społeczna 2017*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Rokicka E., red., 2013: *Jakość życia mieszkańców Łodzi i jej przestrzenne zróżnicowanie*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Sadowski A., 2006: *Białystok. Kapitał społeczny mieszkańców miasta*. Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Białymstoku. Białystok.
- Starosta P., red., 2012: *Zróżnicowanie zasobów kapitału ludzkiego i społecznego w regionie łódzkim*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Trzebiatowski J., 2011: *Jakość życia w perspektywie nauk społecznych i medycznych — systematyzacja ujęć definicyjnych*. „Hygeia Public Health”, Vol. 46 (1).
- Turowski J., 1979: *Środowisko mieszkalne w świadomości ludności miejskiej*. Wrocław: Ossolineum.
- Wydział Promocji Miasta UMP, 2013: *Jakość życia w Poznaniu*. Poznań: Synergia Agency.
- Zygmunt A., 2017: *Jakość życia jako kategoria socjologiczna — od teorii do badań społecznych. Przypadek Rybnika*. „Political Preferences”, Vol. 17.